

другият поръчан от същия владетел ръкопис – луксозното Четириевангелие, днес в Британския музей (Add. 39627), писано в 1356 г. от монаха Симон, е в добро състояние²⁶⁵. И тук има портрети на българския владетел заедно с цялото му семейство. Още през 1927 г. С. Дер Нерсесян доказва, че образец на българския ръкопис е византийското евангелие от XI в., писано в Студийския манастир в Цариград (Par. gr. 74) или негов прерис²⁶⁶. Въпреки че богато илюстрираният византийски оригинал е следван отблизо, художествените тенденции на XIV в. си казват думата в българското копие с едно уедряване и уплътняване на формите.

Третият илюстриран ръкопис, Томичовият псалтир (Москва, ГИМ, Муз. 2752) от 60-те години на XIV в., е писан вероятно в монашеска среда на хартия²⁶⁷. Вече говорихме за близостта на този ръкопис с цяла група свързани със Света гора книжовни паметници, като например Par. gr. 54, единият от които – Тафои 5 (Книга на Йов) – е създаден около края на XIII в. вероятно в Роженския манастир, и за факта, че миниатюрите на цяла страница в псалтира са близки с ръкописа от ГИМ, № 407²⁶⁸. Тук вече влиянието на Палеологовския стил е налице в овалите и чертите на лицата, в трактовката на самите фигури и в пейзажа на фона. Много интересен е и начинът, по който старозаветните събития са свързани с новозаветната символика.

В три други хартиени ръкописа от средата и втората половина на века са запазени по една миниатюра – портрет на автора на текста. Първият и най-известен от тях е „Лествицата на Йоан Синайски“ (Лествичник) от средата на XIV в.²⁶⁹ (днес в РНБ, в Санкт Петербург, Погод. № 1054). На л. 2об. е изобразен Йоан Лествичник в цял ръст със свитък в ръка, сочещ степените на монашеското съвършенство, които водят до разкритите райски врати и божията десница. Фигурата е изискано моделирана с леки пастелни тонове от кафявото на контура и дрехата на светеца, зелената мантия, охровата карнация до златото на нимба и декора. Самият тип на светеца се среща за пръв път в живописата на Фетийе джамия и Карие джамия²⁷⁰ – със стеснен към брадата овал и права подобна на къделя брада. Групата монаси вляво, рисувана с кафяво мастило, както отбелязва К. Иванова, е добавена по-късно. Тя обръща внимание на търновския произход на паметника и на участието в него на писача Лаврентий, известен от поръчания от цар Иван-Александър сборник, датиран от 1347–1348 г.

124

Същия тип на светец отшелник виждаме в илюстрацията на лист 2об. в Постническите слова на Исак Сирий – ръкопис, писан от българина монах Гавриил в лаврата „Св. Атанасий“ на Света гора през 1389 г.²⁷¹ (днес в РГБ, Москва, ф. 214, № 642), но тук аскетичността е подчертана от по-графичното изпълнение на миниатюрата и лекото изсушаване на формите. Тюрбанът е зает от иконографията на други двама сирийски монаси – Козма Маюмски и Йоан Дамаскин.

125

Чисто графична, само с леко оцветяване е миниатюрата на л. 18об. в Слова на Василий Велики за постничество (РГБ, ф. 304/1, № 129) от последната четвърт на века²⁷², която обаче отвежда до същите палеологовски образци. С други думи, книжната илюстрация от епохата, доколкото е достигнала до нас, е свързана предимно с българската столица и с палеологовските образци, в които се чувства цариградско влияние.

126

*

Макар и малобройни, стигналите до нас паметници на българската средновековна живопис отразяват всички характерни за източнохристиянското изкуство художествени тенденции. Понякога един-единствен паметник е представител на някое художествено течение, но има и паметници, които са обединили работата на представители от различни ателиета, отразили различни художествени вкусове, традиции и похвати. Не са изключение и случаите, когато в творчеството на един зограф, и то в един и същи паметник (вероятно в зависимост от изискванията на ктитора или от следваните образци), са налице различни по стил и вдъхновение изображения. Всичко това затруднява изследвачите, но, от друга страна, свидетелства за разнообразието на художествения живот в средновековната българска държава, за засиления обмен на художествени ценности и – не на последно място – за обширните познания и възможности на нашите средновековни зографи.